

ka Birleşik Devletleri'ne devretti; böylece Filipinler tarihinde yeni bir dönem başladı. Aguinaldo'nun lideri olduğu bağımsızlık hareketi Mart 1901'de onun yikalmasıyla son buldu ve ülke kesin biçimde Amerika Birleşik Devletleri'nin denetimine girdi. 1907'de oluşturulan yasama yetkisine sahip komisyon, 1916'da Amerikan Kongresi'nde kabul edilen bir kanunla yerini çoğunun seçimle geldiği yirmi dört üyeli bir senatoya bıraktı. Ülkenin on yıllık bir geçiş döneminden sonra bağımsızlığa kavuşmasını öngören 1934 tarihli kanunun ertesi yıl uygulamaya konulmasıyla Filipinler Topuluğu (Commonwealth of Philippines) kuruldu (15 Kasım 1935). Bağımsızlık yanlısı Nationalista Party lideri M. Quezon başkanlığa getirildi. II. Dünya Savaşı'nda Japon işgali altında kalan Filipinler General MacArthur kumandasındaki Amerikan kuvvetleri tarafından alındı ve topluluk hükümeti yeniden kuruldu (27 Şubat 1945). 23 Nisan 1946'da yapılan genel seçimde Liberal Party çoğunluğu sağladı ve M. Roxas devlet başkanlığına seçildi. Ardından da Filipinler Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı ilân edildi (4 Temmuz 1946).

1949 yılında patlak veren Huk ayaklanmasını Amerikan yardımıyla dört yılda bastıran eski Savunma bakanı Ramon Magsaysay 1953'teki seçimlerde devlet başkanı seçildi. Ekonomiyi canlandırmak amacıyla bir dizi reformu yürürlüğe koyan Magsaysay'ın 1957'de geçirdiği bir uçak kazasında ölmesi üzerine yerine Carlos P. Garcia devlet başkanlığına getirildi. 1961'de başkanlığa seçilen Diosdado Macapagal 1965 seçimlerinde yerini Ferdinand Marcos'a bıraktı. Piyasa ekonomisine önem veren Marcos 1969'da tekrar aynı göreve seçildi. Ancak 1970 başlarında öğrenci hareketlerinin hükümet aleyhtarını gösterilere dönüşmesi üzerine gelişen anarşik olaylar ve ülkenin güneyindeki müslümanların bağımsızlık hareketlerinin artması üzerine Marcos sıkıyönetim ilân ederek (1972) kongreyi feshetti ve birçok muhalif politikacıyı tutuklattı. 17 Ocak 1973'te ilân edilen anayasa ile iktidarını güçlendiren Marcos'a karşı komünistler, güneydeki müslümanlar ve diğer muhalif gruplar mücadeleyi sürdürdüler. Ocak 1981'de sıkıyönetim kaldırıldı, fakat sürgündeki muhalefet liderlerinden Benigno Aquino'nun ülkeye dönerken hava alanında öldürülmesi (Ağustos 1983) yeni siyasî karışıklıkların başlamasına se-

bep oldu. 1986 başkanlık seçimlerinde hem Marcos, hem de muhalefetin ortak adayı olan Benigno Aquino'nun dul eşi Corazon Aquino seçimi kazandıklarını ileri sürdüler. Aquino'nun pasif direniş çağrısına uyan halkın yaygın protestosu ve Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğini çekmesi karşısında Marcos ülkeden kaçmak zorunda kaldı. Böylece yirmi bir yıl süren Marcos rejimi 25 Şubat 1986'da sona erdi. Meclisi feshederek kendisine bağlı geçici bir hükümet kuran C. Aquino bütün siyasî suçluları kapsayan bir af kanunu çıkardı. Hazırlanan yeni anayasanın 2 Şubat 1987'de kabul edilmesiyle de altı yıllık bir süre için devlet başkanlığına seçildi. Toprak eşitsizliğine ve kırsal kesimlerdeki fakirliğe çare bulmak amacıyla 1988'de geniş tarım reformlarını uygulamaya koyan Aquino, kendisine karşı yapılan altı askerî darbe girişimine rağmen yönetimde kalmayı başardı. 11 Mayıs 1992'deki seçimde aday olmayan Aquino'nun desteklediği eski Savunma bakanı Fidel Ramos devlet başkanlığına seçildi. Fidel Ramos, hem Marcos'un devrilmesinde hem de Aquino'ya karşı yapılan darbelerin bastırılmasında önemli rol oynamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

D. Liang, *The Development of Philippine Political Parties*, Hong Kong 1939; D. Bernstein, *The Philippine Story*, New York 1947; G. A. Malcom, *First Malayan Republic: The Story of the Philippines*, Boston 1951; C. Adib Majul, *The Political and Constitutional Ideas of the Philippine Revolution*, Quezon City 1957; G. B. Gressy, *Asia's Lands and Peoples*, New York 1957, s. 539-549; J. L. Phelan, *The Hispanization of*

the Philippines; Spanish Aims and Filipino Responses, 1565-1700, Madison 1959; W. L. Schurz, *The Manila Galleon*, New York 1959; H. de la Costa, *The Jesuits in the Philippines, 1581-1768*, Cambridge 1961; G. F. Zaide, *Philippine Political and Cultural History*, Manila 1963, I-II; G. E. Taylor, *The Philippines and the United States*, New York 1964; O. D. Corpuz, *The Philippines*, New Jersey 1965; T. A. Agoncillo, *The Fateful Years: Japan's Adventure in the Philippines, 1941-1945*, Manila 1965; a.m.f. — O. M. Alfonso, *History of the Filipino People*, Quezon City 1968; J. H. Blount, *The American Occupation of the Philippines, 1898-1912*, New York 1973; P. W. Stanley, *A Nation in the Making: The Philippines and the United States, 1899-1921*, Cambridge 1974; *Philippine Yearbook of 1975*, Manila 1975; D. R. Sturtevant, *Popular Uprisings in the Philippines, 1840-1940*, Ithaca 1976; A. M. Fernandez, *The Philippines and the United States*, Quezon City 1977; W. B. Cornish, *Asia: Modern Geography Series*, London, ts., V, 154-156; R. J. May, "Philippines", *EI²* (İng.), VIII, 303-305; "Filipinler", *ABR*, VIII, 573-580; *ABR Ana Yıllık 1994*, İstanbul 1994, tür.yer.; "Filipinler", *Büyük Larousse*, İstanbul 1986, VII, 4108-4112.

C. ADIB MAJUL

III. ÜLKEDE İSLÂMİYET

İspanyollar'ın önceleri yalnız Faslılar ve Endülüslü Arapları, sonraları bütün müslümanlar için kullandıkları "moro" adıyla bilinen müslümanlar, ülkenin güneyindeki Mindanao, Sulu ve Palavan (güney kesimi) adalarında yaşamakta ve bölgedeki beş vilâyette (Tavi-Tavi, Sulu, Basilan, Maguindanao ve Lanao del Sur) halkın çoğunluğunu oluşturmaktadırlar. Sayıları hakkında kesin bilgi bulunmamakta, 6 milyon civarında oldukları tahmin edilmektedir. Sosyal, dinî ve kültürel bakımdan farklı bir kimliğe ve hristiyanlardan çok daha eski bir tarihe sahip olan müslümanlar dil ve etnik yapı bakımından on iki gruba ayrılır. Bunların yaklaşık % 92'sini Mindanao adasının Lake Lanao bölgesinde yaşayan Maranaolar ve Cotabato bölgesinde yaşayan Maguindanaolar'la aynı adada bulunan ve bu gruplarla akraba olan Iranunlar, Sulu takımadalarında yaşayan Tausuglar ve güney Sulu ile Mindanao'nun kıyı bölgelerine yakın yörelerde toplanmış olan ve daha çok denizcilikle uğraşan Samallar meydana getirir. Bu müslüman grupların hemen hepsi Şâfiî mezhebine mensuptur.

Filipinler'in İslâmîyet'le ilk teması, IX ve X. yüzyıllarda Kızıldeniz'den Çin denizine kadar uzanan ve esas itibariyle müslümanların denetiminde bulunan milletlerarası deniz ticaretine katılmasıyla başlar. Bu dönemde Arap asıllı müs-

Filipin hâkimi Sultan II. Muhammed Azimüddin'in bir bildirisi (C. A. Majul, *Muslims in the Philippines*, rs. 16)

lûman tâcirler inci, baharat, bağa gibi malları almak ve Borneo'dan Çin'e yaptıkları yolculuk sırasında konaklamak için bazı Filipin adalarına uğruyorlardı. "Tersila" veya "silsila" adı verilen Sulu seçere kaynakları, Tuan Meşaika adında bir Arap tüccarının Jolo (Colo) adasına geldiğini ve burada idareci sınıfa mensup bir ailenin kızıyla evlenerek putlara tapan yerli halkın İslâmiyet'i kabul etmelerini sağladığını belirtmekte, ancak bu konuda herhangi bir tarih vermemektedir. İslâmiyet'in Sulu'ya girişiyle ilgili ilk tarihî belge, Jolo adasındaki Jolo şehrinin birkaç mil uzağında, eskiden Sulu sultanlarının taç giydikleri Bud Dato'da bulunan ve Tuan Makbalu adında yabancı bir müslümana ait olduğu sanılan 710 (1310-11) tarihli bir mezar taşıdır. Yine tersilalar, Tuan Şerif Evliyâ da denilen Kerîm el-Mahdûm adında sûfî bir Arap davetçisinin 1380 yılında Buansa'ya (bugünkü Jolo) gelerek mahallî idarecilerin izniyle diğer Sulu adalarını gezip İslâmiyet'i yaydığını ve Simunul adasındaki Tubig-Indangan şehrinde bir cami yaptırdığını belirtir. XV. yüzyılın başlarında Raca Baguinda Ali adında Sumatralı müslüman bir prens küçük donanmasıyla Jolo'ya gelmiş ve yerli bir prensesle evlenerek burayı ve çevresindeki diğer adaları idare etmeye başlamıştır. Onun ölümünden sonra damadı Arap davetçilerinden Şerif Ebû Bekir el-Hâşim yönetimi üstlenmiş ve başşehri Jolo olan Sulu Sultanlığı'nı kurmuştur (1450 [?]). Böylece siyasî bir güç kazanan İslâmiyet kısa sürede Sulu takımadalarının diğer adalarına da yayılmıştır. Tersilalar, Mindanao adasının İslâmlaşmasını da bir Arap baba ile Johorlu bir Malay prensesinin oğlu olan Şerif Muhammed Kabungsuwan adındaki bir davetçiye bağlarlar. XVI. yüzyılın başlarında Malay yarımadasından Pulangi'ye (bugünkü Cotabato) gelen Kabungsuwan, bölgeye daha önce ulaşmış olan başka davetçilerle birlikte datularla (yerli kabile reisleri) iş birliği yaparak fetihler, diplomasi ve siyasî evlilikler yoluyla bölgedeki halkı müslümanlaştırmış, arkasından da Mindanao adasında Maguindanao Sultanlığı'nı kurmuştur (tah. 1515). Aynı yüzyılın son çeyreğinde, Sulu Sultanlığı ve Filipinler'in güneyindeki Ternate Sultanlığı gibi devletlerle ilişkilerin artması, hânedanlar arasında evlilik bağlarının kurulması ve Arap, Borneolu, Ternateli davetçilerin bölgeye gelmeleriyle İslâmiyet güçlendi ve XVII. yüzyıl baş-

larında giderek artan İspanyollar'ın sömürgeleştirme ve hıristiyanlaştırma faaliyetlerine karşılık özellikle Maranao bölgesinde yayıldı.

İslâm dini, Şerif Muhammed Kabungsuwan'ın Cotabato bölgesindeki bazı fetihleri hariç Filipin adalarının güneyinde barışçı yolla yayılmıştır. Hatta XVI. yüzyılın ikinci yarısında İspanyollar Filipinler'e gelmeden ve burada kalıcı bir sömürge idaresi kurmadan önce ülkenin tamamı İslâmlaşma süreci içine girmişti. Borneolu müslüman tâcirler kuzeydeki Mindoro ve Luzon adalarının sahil şehirlerine gelerek buralarda yerleşim merkezleri kurmuşlardı. 1521'de İspanyollar'ın öncülüğünü yaptığı ilk Avrupalılar Filipinler'e gelmeye başladıkları sıralarda, Malaka ve Borneo ile yoğun ticarî ilişkileri bulunan Luzon'un en önemli liman bölgesi Manila, Bruney sultanının akrabaları olan Raca Süleyman ve amcaları Raca Matanda ile Raca Lakan-dula yönetiminde bir müslüman prensliği idi; ancak yerli halk henüz tamamen İslâm'a girmemişti. Filipinler'de İspanyol idaresini kuran Miguel Lopez de Legazpi, 1571'de Raca Süleyman'la giriştiği savaşta müslümanları Kuzey ve Orta Filipin adalarından atarak İslâmiyet'in buralarda yayılmasına engel oldu. Zamanla ülkenin büyük bir kısmının İspanyollar'ın üstün gücü karşısında daha fazla dayanamayarak onların hâkimiyeti altına girmesi ve halkının hıristiyanlaştırılması üzerine İslâmiyet sadece güneydeki Sulu ve Mindanao'nun batı bölgesine hapsedilmiş hale geldi.

İspanyollar'ın güneydeki sultanlıkları yönetimleri altına almaya ve halkı hıristiyanlaştırmaya yönelik çabaları, müslümanların İslâm'a ve kendi kültürlerine

sarılıp sürekli mukavemet göstermeleri karşısında sonuçsuz kaldı. 1587'de genel vali Francisco de Sande, Mindanao ve Sulu müslümanlarına karşı başlattığı askerî harekâtın kumandanına, Mindanao bölgesine herhangi bir müslüman davetçinin girmesine ve faaliyet göstermesine izin verilmemesini, bunlardan yakalananların Manila'ya getirilmesini, sultanlarla halka Hıristiyanlığın kabul ettirilmesini ve camilerin yıkılmasını emretmişti. Buna karşı müslümanlar şiddetle direndiler ve gerilla tipi saldırılarla cevap verdiler; böylece tarihe "Moro savaşları" adıyla geçen ve yaklaşık üç asır süren savaşlar başlamış oldu. Bu savaşlar, ülkedeki hıristiyanlarla müslümanlar arasında bugün de devam eden karşılıklı bir düşman imajının doğmasına yol açmıştır. İspanyollar'ın 1637'de Maguindanao Sultanlığı'nın, 1638'de de Sulu Sultanlığı'nın merkezini zaptetmeleri üzerine iç kesimlere çekilerek mücadelesine devam eden müslümanlar, İspanyollar'ın denetimi altında bulunan şehirlere yönelik saldırılarını artırdılar. Bu durum karşısında 1645'te Maguindanao Sultanlığı, 1646'da da Sulu Sultanlığı ile barış yapmak zorunda kalan İspanyollar, Sibuguey'den Davao körfezine kadar uzanan sahil bölgesini ve Maranao ile Pulangi halkının yaşadığı iç kesimleri Maguindanao Sultanlığı'nın tesir alanı olarak tanıırken Sulu Sultanlığı'nın başşehri Jolo'dan da çekilmeyi kabul ettiler. Ancak İspanyollar'ın halkı, devamlı hakaret ettikleri sultanlara karşı kışkırtmaları ve artan misyonerlik faaliyetleri çatışmaların tekrar başlamasına sebep oldu. Bu arada Sulu Sultanlığı, hânedan kavgaları içine düşen Bruney Sultanlığı'ndan Kuzey Borneo'yu (bugünkü Sabah bölgesi) alarak hâkimiyet alanını genişletti. Maguindanao Sultanlığı'nı uzun yıllardan beri büyük bir başarıyla yöneten ve bugün adı bir eyalete verilmiş olan Sultan Kudarat da (1619-1671) Sibuguey koyundan Davao körfezine kadar uzanan bölgeye hâkim olarak ülkesini bugünkü Filipinler Cumhuriyeti hariç tarihin Filipinliler tarafından kurulan en geniş devleti haline getirdi.

1718'de Cizvit papazlarının baskısıyla Zamboanga Kalesi'ni zapteden İspanyollar, bölgedeki datuların ve halkın hıristiyan olmasına kolaylık sağlayacağını düşünerek Maguindanao ve Sulu sultanlarını hıristiyan yapmayı planladılar. Sonuçta Maguindanao sultanını hıristi-

Simunul adası Tubig-Indangan'da Mahdûm Kerîm'e nisbet edilen XIV. yüzyıla ait cami - Filipinler

yanlaştırma gayretleri bir netice vermedi. Ancak politik bir mücadeleden dolayı Jolo'dan ayrılmak zorunda kalan Sulu Sultanı Azimüddin, Manila'ya vardığında İspanyol sömürgecilerden yardım istemesi ve kendisinin Hıristiyanlık faaliyetlerine müsamaha göstermesi üzerine İspanyollar tarafından vaftiz edildi. Jolo'dan ayrıldığından (1748) tahta çıkan kardeşi Datu Bantilan uzun süre Sulu Sultanlığı'nı muhafaza etti. 1764'te Jolo'ya dönen Azimüddin tekrar sultanlığın başına getirildi. İngilizler'in 1762'de Manila'yı işgal etmeleri İspanyollar'ın bölgedeki gücünü iyice zayıflattı. XIX. yüzyıl başlarından itibaren de Sulu ve Mindanao diğer Avrupalı güçlerin rekabet alanına girdi. Fransızlar 1850'de Basilan'da bir üs isterken İngilizler Sulu ile olan ticaretlerini geliştirmeyi hedefliyorlardı. Diğer Avrupalı sömürgeci güçlerin bölgedeki etkinliğinin artmasını kendi çıkarları açısından tehlikeli bulan İspanyollar, bazı datuların korsanlık yaptığı gerekçesiyle 1851'de Sulu'ya saldırdılar ve sultana imzalattıkları anlaşma ile ülkeyi manda idaresi altına aldılar. Ancak Sulu yetkilileri barış şartlarını iki bağımsız devlet arasında yapılmış bir dostluk antlaşması olarak nitelendirdiler. Daha sonra Sulu sultanının diğer Avrupalı güçlerle ittifak yapacağı endişesine kapılan İspanyollar, özellikle İngilizler'in Sulu'da kalıcı bir üs kurmalarını önlemek için 1876'da Jolo'yu tamamen zaptettiler. İspanyollar'ın üstün askerî gücü karşısında dayanamayarak iç kesimlere çekilen Sulu sultanı, Temmuz 1878'de İspanyol hâkimiyetini resmen tanımak ve idaresi altında bulunan Kuzey Borneo bölgesini de Avusturyalı bir iş adamına kiraya vermek zorunda kaldı. Böylece İspanyollar ancak XIX. yüzyılın sonlarına doğru buharlı gemilerin ve modern silâhların ortaya çıkmasından sonra müslümanların yaşadığı bölgeleri denetimleri altına alabildiler. Fakat kırsal kesimlerde İspanyollar'ın Juramentado (Juramentado enemigo "ölünceye kadar savaşacağına and içmiş ezeli düşman") adını verdikleri gerilla gruplarının sömürgecilere, hıristiyan Filipinliler'e ve Çinliler'e karşı sürdürdükleri saldırılar devam etti. Filipinler'deki İspanyol yönetiminin son dönemlerinde, hükümetin resmî politikası müslümanları hıristiyanlaştırmaktan çok onları İspanya'nın sadık tebaası haline getirme yönünde olmasına rağmen misyonerler ve kilise liderleri bu sadakatin ancak müslümanları hıristiyan-

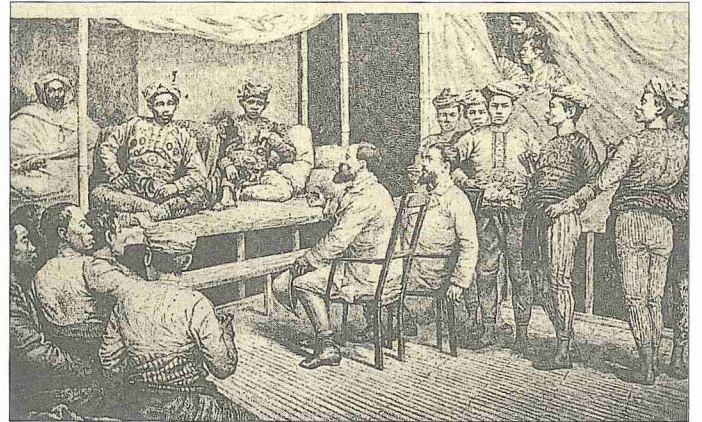
laştırmakla mümkün olabileceğini iddia ederek hükümete baskı yapmaya çalışmışlardır.

1898'de İspanyollar'ın Uzakdoğu'daki sömürge imparatorluğunun yıkılmasına yol açan İspanyol-Amerikan savaşı sonucu bütün Filipinler Amerika Birleşik Devletleri'ne devredildiğinde müslümanlar Amerikalılar'a da karşı koydular. 1903-1913 yılları arasında Mindanao ve Sulu Amerikan askerî yönetimi altında kaldı. Amerikan ordusu, barışı ve huzuru sağlamak, kaçakçılık, korsanlık ve köle ticaretini önlemek adı altında bu bölgelerde bir dizi askerî operasyon yaptı; bunların en şiddetlisi, 1906'da binlerce müslümanın ölümüyle sonuçlanan "bud dajo" harekâtıdır. 1914'te bölgenin idaresi, yerli halka yardım ve hizmet etmek gayesiyle geldiklerini iddia eden sivillere devredildi. Müslümanlara kendi dinlerine, geleneklerine ve kültürlerine uygun biçimde serbestçe yaşayabilecekleri teminatı verildi ve yoğun olarak buldukları bölgelere yeni yollar yapıldı, okullar açıldı ve işsizlere çeşitli çalışma imkânları sağlandı. Müslümanlar da zamanla silâhlı mücadelelerine son vererek Amerikan idaresini kabullenmeye başladılar. 1915'te Sulu Sultanı II. Cemâl el-Kirâm, idaresi altında bulunan bölgelerin hâkimiyet hakkını resmen Amerika Birleşik Devletleri'ne devretti. Ancak kendilerini hıristiyan Filipin halkından (Bangsa Filipino) ayrı görmeye devam eden müslümanlar bu durumu göstermek için Bangsa Moro (müslüman toplum, Morolar) adını siyasî anlamda kullanmaya başladılar. Filipinli hıristiyan liderler bağımsızlık isteklerini yoğunlaştırdıklarında, Mindanao ve Sulu müslümanları da 1924'te Amerikan Kongresi'ne bir heyet göndererek Filipinler'e bağımsızlık verilmesi halinde kendilerini temsil edecek ayrı

bir devletin kurulmasını istediler. 1935'te Filipinler'e on yıl süreyle Commonwealth des Philippines adı altında özerklik verilmeden birkaç ay önce de 120 Lanaolu datu Başkan Roosevelt'e gönderdikleri bir mektupta, Filipinler'de birbirinden farklı iki ayrı dine ve kültüre mensup halkın bulunduğunu vurgulayarak Morolar için ayrı bir düzenlemenin yapılmasını ve bu halkın hiçbir şekilde hıristiyan Filipinliler'in hâkim olduğu bir devlete dahil edilmemesini istediler aksi halde Amerikan yönetimi altında yaşamayı tercih edeceklerini bildirdiler; fakat bu istekler kabul edilmedi. Bu olumsuz gelişmeye rağmen müslümanlar II. Dünya Savaşı sırasında yurt savunması için hıristiyanlarla birleşmişler ve çok defa yan yana yürüttükleri gerilla faaliyetleriyle Japon işgaline karşı çok başarılı bir direnme göstermişlerdir.

4 Temmuz 1946'da bağımsızlığın ilân edilip Filipinler Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla müslümanlar kendilerini, rızâ ve hatta görüşlerine bakılmaksızın gerçekleştirilen yeni bir siyasî düzenin içinde buldular. Müslümanların çoğu kendini yeni kurulan devletin bir parçası olarak görmezken geleneksel liderlerin bazıları çeşitli siyasî partilere katılarak yeni yöneticiler arasında yer aldılar. Bu arada müslümanlara ait topraklara diğer adalardan bir kısım topraksız hıristiyan nüfusun getirilip yerleştirilmesi zamanla bu bölgelerde müslümanları azınlık durumuna düşürdü ve bu hal iki grup arasında toprak çatışmalarına yol açtı. Öte yandan düşük okur yazarlık, yüksek oranda işsizlik, idarî mekanizmalarla ordu ve güvenlik teşkilâtında müslümanlara karşı ayırım yapılması ve hükümetin onlara ait bölgeleri ekonomik bakımdan sürekli biçimde ihmal etmesi bu kesim arasında yaygın bir hoşnutsuzluğa, birçok yerde barış ve huzurun

Filipin
hâkimi Sultan
Cemâlü'l-A'zam'ın
Fransız
delegasyonunu
kabil edişini
gösteren
bir gravür
-sultanın
hemen arkasında
oturan Filipin
başkadısıdır-
(J. Montano,
*Voyage aux
Philippines
et en Malaisie*,
Paris 1886)

bozulmasına sebep oldu. 1968'de Coregidor'da otuz müslüman askerin hıristiyan subaylar tarafından üstlerine itaatsizlik yaptıkları gerekçesiyle öldürülmesi, Haziran 1971'de Manili'deki (Kuzey Cotabato) bir caminin kundaklanarak yaklaşıp yetmiş kişinin diri diri yakılması, hükümetle müslümanlar arasındaki düşmanca ilişkiyi iyice tırmandırdı ve sonuçta Ferdinand Marcos başkanlığındaki hükümet, Eylül 1972'de komünist ayaklanma çabalarının ve ayrılıkçı müslüman hareketlerinin artmasını gerekçe göstererek bütün ülkede sıkıyönetim ilân etti. Müslümanlar, silâhlarını ellerinden alıp kendilerini savunmasız bırakacak olan sıkıyönetime karşı direniş gösterdiler. Marcos, Ocak 1973'te parlamenter sisteme geçen yeni bir anayasa ilân ettiyse de sıkıyönetim bu durumda da uygulandı. Sıkıyönetim Ocak 1981'de kaldırılmakla birlikte Marcos'un yetkileri aynı şekilde devam etti.

Aynılma taraftarı müslümanlar, bir süre Filipinler Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapan Nur Misuari önderliğinde Moro National Liberation Front'u (MNLF) kurdular (1969). Önce tam bağımsızlık, daha sonra ise özerklik isteyen Moro National Liberation Front, çeşitli İslâm ülkeleriyle geliştirdiği temaslar neticesinde İslâm Konferansı Teşkilâtı'nın desteğini kazandı. Teşkilât, 1974'te Kuala Lumpur'daki toplantısında Moro National Liberation Front'u resmen tanıyarak meseleye hâkimiyet hakları ve toprak bütünlüğü çerçevesinde barışçı ve siyasi bir çözüm getirmesi için Filipinler hükümetine çağrıda bulundu. Yapılan baskı ve Libya'nın aracılığı sonucu Moro National Liberation Front liderleriyle hükümet temsilcileri, müslümanların yaşadığı on üç vilâyeti içine alacak özerk bir bölgenin kurulmasını öngören Tripoli (Trablus) Anlaşması'nı imzaladılar (Aralık 1976). Ancak Nisan 1977'de hükümetin karşı tarafın görüşünü almadan ve Moro National Liberation Front'un boykotuna rağmen özerklik konusunda halk oyuna başvurması ve ardından da Tripoli Antlaşması'na aykırı olarak sadece on vilâyeti içine alan iki ayrı özerk bölge kurması çatışmaların tekrar başlamasına sebep oldu. Bu arada hükümet müslüman toplumun bazı isteklerini karşılamak amacıyla çaba gösterdi. Öncelikle dinî bayram ve tatil günlerini resmen tanıdı, arkasından medeni hukukta müslümanlarla ilgili düzenlemeler yaptı. Müslümanların dinî eğitimine önem verip ba-

zı medrese ve İslâmî cemiyetlere maddi yardım sağlamaya, öğrencilere burs vermeye başladı. Amanah (emanet) Bank adıyla faizsiz ve ortaklık esaslarına göre çalışan bir İslâm bankasının kurulmasına izin verdi. Yönetimin çeşitli kademelerine bazı müslüman idareciler tayin etti. 1981'de de bir müslüman işleri bakanlığı kurdu; fakat bunu 1984'te doğrudan devlet başkanına bağlı Office of Muslim Affairs and Cultural Communities adı altında bir devlet dairesine dönüştürdü. 1986'da Corazon Aquino'nun devlet başkanlığına seçilmesi ve ülkedeki demokratik kurumlara tekrar işlerlik kazandırılmasıyla birlikte, hükümetle Moro National Liberation Front arasında kesintiye uğrayan müzakereler yeniden başladı. Ancak tarafların, polis ve askerî güçlerin oluşturulma oranları ve özerk bölgeye dahil edilecek eyaletlerin sayısı üzerindeki önemli görüş ayrılıkları hâlâ devam etmektedir. Kasım 1989'da Moro National Liberation Front, isteklerine ters düşen ve otonom statüyü öngören bir kanun için yapılan halk oylamasına müslümanların katılmaması yönünde yaptığı çalışmada oldukça başarılı oldu. 1992'de ise 1976 Tripoli Antlaşması'nın şartlarının yerine getirilmesiyle Mindanao'da barışın sağlanacağını ifade ederek hükümetin genel af çağrısını reddetti.

İslâmiyet'in bölgeye girmesiyle kültür ve dinî yaşantı alanında toplumda yeni bir hayat tarzı ve ahlâkî değerler sistemi gelişmeye başlamıştır. Datuluğun üzerine bir üst idarî sistem olarak sultanlığın yerleşmesinden sonra müslüman halk, bazı yeni harfler ilâve ettiği Arap alfabesini ve hicrî takvimi kullanmaya başlamış, saraylarda ve günlük hayatta Malay dili konuşulurken eğitim dili olarak Arapça benimsenmiştir. Bugün müslüman bölgelerinde yerli kültürle karışmış bir İslâm kültürü mevcuttur ve hacca gitme, eğitim için diğer İslâm ülkelerinde bulunma sonucu başka müslümanlarla olan temasın artması ve dışarıdan gelen yeni davetçilerin tesir etmesi gibi sebeplerle modernleşme eğilimi göstermektedir. Amerikan yönetiminin kurulduğu yıllardan itibaren siyasi etkinliklerini kaybeden sultanlar günümüzde sembolik bir değere sahiptirler ve ancak bazı muhafazakâr çevrelerce dinî lider olarak kabul edilirler. Dinî işler müslümanların belirlediği kadı, imam-hatip ve müezzin gibi din görevlileri tarafından yürütülmektedir. Eskiden Sulu sultanının

sarayında en yüksek dinî otoriteyi temsil eden kadılar, sultanın çıkardığı kanunların İslâm hukukuna uygun olup olmadığı konusunu inceler, halkın eğitiminden sorumlu "panditalar"ın (ulemâ) ve ibadetleri yürüten imam ve hatiplerin idarî başkanlığını yaparlardı. Tebalarının dinî ve siyasi lideri olan Sulu sultanları, eskiden merkezî camilere "tuankali" denilen bir başkadı ile imam-hatip ve müezzinleri (bilâl) tayin ederlerdi; XVIII. yüzyılın ortalarında İstanbullu bir Türk âliminin kadılık makamına getirildiği bilinmektedir. Maguindanao Sultanlığı'nda da XVII. yüzyılda ulemâya mensup kadı, imam-hatip ve "labay" (müezzin) denilen din görevlileri vardı. O dönemde din adamları, dinî işlerin yanında siyasi konularda da kendilerine başvurulmuş, sömürgecilere karşı verilen savaşlarda aktif rol oynayan, misyonerlerin müslüman bölgelerine girip girmemeleri hususunda söz sahibi olan ve idarenin politikasını yönlendiren itibarlı kişilerdi.

Müslümanların din eğitimi, Kur'an öğrenimine ağırlık veren mekteplerde ve seviyeleri farklılık gösteren medreselerde verilmekteydi. Bölgenin İslâmlaşmasında önemli rol oynayan "mahdum"ların (âlim ve zâhid kişi, hoca) ve ilk Sulu Sultanı Şerif el-Hâşim'in çeşitli medreseler açtıkları belirtilmektedir. Zamanla medreselerin yerini alan ve onlardan daha geniş bir yapıya sahip olan pandita okulu uzun süre müslümanların tek tip eğitim kurumu olma özelliğini korudu. 1930'lu yıllarda Amerikalılar'ın bölgede Batı tipinde yeni okullar açmasıyla pandita okulu önemini kaybetmiştir. Ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra başka İslâm ülkelerinden gelen bazı hocaların ve Muslim Association of the Philippines'in (kuruluşu 1920) Arapça öğrenim veren Ortadoğu medrese sistemine uygun ilk, orta ve lise seviyesinde modern medreseler kurmasıyla medrese eğitimi yeniden önem kazanmış ve 1954 yılında da Kamilol Islam Society'nin Marawi City'de, daha sonra Jamiatul Philippine Al-Islamia adını alan Kamilol Islam Institute'u açmasıyla bu eğitim müesseseleri yüksek okul seviyesine ulaşmıştır. 1981-1982 öğretim yılında, çoğunluğu Mindanao adasında olmak üzere 114.482 öğrenci medreselere devam etmekte ve buralarda 1299 hoca görev yapmaktaydı. Aynı yıl hükümet, tamamen müslüman halkın yardımları ile ayakta duran medreseleri resmî eğitim sistemiyle bü-

tünleştirmek için bir dizi karar aldı ve bunların bir kısmını gerçekleştirdi. Önce Eğitim, Kültür ve Spor Bakanlığı'nın Müslüman İşleri Bakanlığı ile yaptığı ortak çalışmalar sonunda, bazı şartları yerine getiren ve dinî derslerin yanında kültür derslerini de veren medreseler resmen tanındı ve bir kısmı devlet okulları bünyesine alındı. Ardından, bugün de devam eden medreselerin seviyesini yükseltme ve mezunlarının yüksek öğretim kurumlarına daha kolay girebilmelerini ve bir meslek edinmelerini sağlamak amacıyla programlarını zenginleştirme yolunda çabaya girildi. Ayrıca hükümet, Manila'da Filipinler Üniversitesi'ne bağlı Institute of Islamic Studies ile Marawi City'de Mindanao Devlet Üniversitesi'ne bağlı King Faisal Centre for Islam and Arabic Studies adlı kurumları açarak ülkeye üniversite seviyesinde dinî eğitim ve öğretim yapabileme imkânı getirmiştir. Bunlardan başka, ülkede müslümanların katkılarıyla kurulan Marawi City'deki Maahad Marawi al-Islamie Mutamar al-Islami Society ve Simboinga'daki Cultural Islamic Centre gibi çeşitli ilmî cemiyet ve araştırma merkezleri de faaliyet göstermektedir.

Eski camiler çok basit bir yapıya sahipken yeni yapılanlar kubbeleri, süslü minberleri ve kürsüleriyle gösterişli Ortadoğu camilerine benzemektedir; ancak çoğunun minaresi yoktur. Filipinler'de de diğer Güneydoğu Asya ülkelerinde olduğu gibi namaz vaktini halka duyurmak için ezandan önce "tabu" adı verilen bir davul çalınmaktadır.

Hukuk alanında İslâm hukukuna ve "âdât" adı verilen geleneksel hukuka dayalı bir sistem mevcuttur. Dindar ve güçlü sultanlar döneminde genellikle İslâm hukuku ağır basarken diğer dönemlerde geleneksel hukuk etkili olmuş, İslâm hukukunun uygulanma derecesi siyasî liderlerin dindarlıklarıyla güçlerine ve panditaların gayretlerine bağlı kalmıştır. Bağımsızlığın kazanılmasından sonra çok evliliği ve boşanmayı yasaklayan Filipin medenî hukuku geçerli olmasına rağmen İslâm'a ve âdâta dayalı kanunları uygulayan dinî mahkemeler varlıklarını gayri resmî olarak sürdürdüler. Bu mahkemelerin verdiği kararları datular infaz ediyordu ve temyize de açık değildi. İki hukuk sisteminden birini seçmekle karşı karşıya bırakılan müslümanların kendi adalet sistemlerini sürdürmek istemeleri ve bu durumun özellikle evlilik davalarında çeşitli anlaşmazlıklara

sebebinde olması üzerine hükümet, 1978'de müslümanların şahsî ve aile hukukuyla ilgili davalarına bakacak dinî mahkemelerin kurulmasına imkân veren bir kanun çıkardı. Ancak siyasî istikrarsızlık sebebiyle bu kanun hâlâ tam olarak yürürlüğe konulamamıştır.

Müslümanlar, ülkedeki birçok akademisyenin gerçek bir millî hazine olarak kabul ettiği sözlü bir dinî edebiyata ve hayli ileri seviyede bir müziğe sahiptirler. Müslümanların yaptığı geleneksel el sanatlarına ait ürünler bütün ülkede tanınmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

N. M. Saleeby, *Studies in Moro History, Law and Religion*, Manila 1905; C. Adib Majul, *Muslims in the Philippines*, Quezon City 1973; a.m.f., *The Contemporary Muslim Movement in the Philippines*, Berkeley 1985; a.m.f., "The Muslims in the Philippines: A Historical Perspective", *ME*, XLII/5 (1970), s. 14-16; sy. 6, s. 13-16; sy. 7, s. 13-16; sy. 8, s. 12-16; P. G. Gowing — R. McAmis, *The Muslim Filipinos*, Manila 1974; S. K. Tan, *The Filipino Muslim Armed Struggle (1900-1972)*, Manila 1977; P. G. Gowing, *Mandate in Moroland: The American Government of Muslim Filipinos (1899-1920)*, Quezon City 1977; a.m.f., *Muslim Filipinos: Heritage and Horizon*, Quezon City 1979; a.m.f., "The Muslim Filipino Minority", *The Crescent in the East* (ed. R. Israeli), London 1982, s. 211-226; a.m.f., "Kris and Crescent: Dar al-Islam in the Philippines", *Studies in Islam*, III/1, New Delhi 1966, s. 1-18; T. J. S. George, *Revolt in Mindanao: The Rise of Islam in Philippine Politics*, Kuala Lumpur 1980; M. O. Mastura, *Muslim Filipino Experience: A Collection of Essays*, Manila 1984; A. Cabaton, "Les 'Moros' de Soulu et de Mindanao", *RMM*, IV/1 (1908), s. 21-74; L. G. Noble, "Muslim Separatism in the Philippines, 1972-1981: The Making of a Stalemate", *Asian Survey*, XXI/12, Berkeley 1981, s. 1100-1114; a.m.f., "The Philippines: Autonomy for the Muslims", *İslâm in Asia* (nşr. John L. Esposito), New York 1987, s. 97-124; H. M. Hill, "The Impact of Philippine Development Policy Upon Filipino Muslims: A Retrospect", *JIMMA*, IV/1-2 (1982), s. 24-39; Abdulrahim — T. M. Pandapatan, "Madrasah System of Education in the Philippines", *Muslim Education Quarterly*, III/1, Cambridge 1985, s. 52-60.

İSMAİL HAKKI GÖKSOY

FİLİPOVIÇ, Nedim

(1915-1984)

Osmanlı tarihçisi, Türkolog.

Bosna-Hersek'in Glamoç kasabasında doğdu. 1934-1937 yıllarında Belgrad ve 1937-1939 yılları arasında İstanbul'da tahsil gördü. Burada Hellmut Ritter ve M. Fuad Köprülü'nün derslerine de-

vam etti. 1945-1949 yıllarında Sarajevo'daki Zemaljski Muzej'de çalıştı. 1951'de Sarajevo Felsefe Fakültesi'nde Türk dili ve edebiyatı hocalığına doçent olarak tayin edildi ve burada hayatının sonuna kadar görev yaptı. Bunun yanı sıra 1964-1969 yıllarında Sarajevo Şarkiyat Enstitüsü müdürlüğü görevini üstlenmiş, *Prilozi za Orijentalnu Filologiju* dergisinin başyazarı (1951-1958) ve Bosna-Hersek İlimler ve Sanatlar Akademisi'nin dâimî üyesi olmuştur. Filipoviç 21 Nisan 1984'te Sarajevo'da vefat etti.

Nedim Filipoviç, ilmî araştırmalarında ve yazılarında daha çok Osmanlı Devleti'nin toplumsal-ekonomik düzeni konularına temas etmiştir. Bu toplumdaki timar sistemi, toprak ilişkileri, Osmanlı müesseseleri, sosyal ve ideolojik hareketler, özellikle Osmanlı devrindeki Bosna-Hersek tarihiyle ilgili konular, Bosna'daki şehirlerin gelişmesi, timar ocakları ve çiftçilik, İslâm'ın yayılması vb. konuları ele aldığı gibi Türkiye ve Yugoslavya arşivlerinden topladığı belgelerle Bosna-Hersek tarihine dair kaynakları tesbit edip bunların çoğunu Boşnak dilinde yayımlamıştır. Türkçe'den bazı edebî eserlerle Fransızca'dan bazı kitapları da Boşnakça'ya çevirmiştir. Başlıca eseri, Şehzade Müsâ Çelebi ile Şeyh Bedreddin'in faaliyetlerini konu edinen *Princ Musa i šejh Bedreddin* (Sarajevo 1971) adını taşımaktadır. Ayrıca Bosna-Hersek'teki bazı Osmanlı sancaklarına ait kanunnâmelerin metin ve tercümelelerinin yer aldığı *Kanuni i kanun-name za Bosanski, Hercegovacki, Zvornički, Kliški, Crnogorski i Skadarski sandžak* (Sarajevo 1957) adlı kitapta bulunan XV. yüzyıl Bosna ve Hersek kanunu (s. 11-18), 1584 İzvornik sancağı kanunnâmesi (s. 93-121), Srebernice ile (s. 122-124) 1574 Klis sancağı kanunnâmeleri (s. 125-140) onun tarafından hazırlanmıştır. Önemli makaleleri arasında, Bosna'daki Osmanlı timar sistemini konu alan "Pogled na osmanski feudalizam" (*Godišnjak Društva Istoričara BiH*, IV [Sarajevo 1952], s. 5-146); "Odžakluk timari u Bosni i Hercegovini" (*POF*, V [Sarajevo 1955], s. 251-274); "Bosna Hersek'te Timar Sisteminin İnkişafında Bazı Hususiyetler" (*İFM*, XV [İstanbul 1955], s. 155-186); "Vlasi i uspostava timarskog sistema u Hercegovini" (*Godišnjak ANUBiH*, XII/10 [Sarajevo 1974], s. 127-221); İslâm'ın yayılması ve mistisizmi inceleyen "Tesawuf - islamski mysticizam" (*POF*,